

DOI: 10.31548/hspedagog14(2).2023.199-210

УДК 316.485.6

ЕКСПЛІКАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТРАВМИ**СТОРОЖУК С. В.**, доктор філософських наук професор кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені

Тараса Шевченка

E-mail: svitlanastorozuk@gmail.com

ORCID 0000-0002-7947-6268

ГОЯН І.М., доктор філософських наук, професор кафедри соціальної психології, Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника,

E-mail: ihor.hoian@pnu.edu.ua,

ORCID 0000-0003-2548-0488

БОНЧУК Р. О., студент першого курсу денної форми навчання ОР «магістр», спеціальність «Психологія» Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника,

E-mail: Megabonchuk13@gmail.com

ORCID 0009-0007-1800-819X

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню соціальних наслідків психічної травми на індивідуальному та колективному рівнях та виявленню наслідків перетворення травми на інструмент соціального дослідження та впливу. У процесі дослідження показано, що в сучасному інтелектуальному дискурсі, під психічною травмою, розуміють рану, що викликана певною катастрофічною подією й здатна впливати не тільки на безпосередніх жертв, а й на великі соціальні групи чи навіть усе суспільство. Травма руйнує усталені уявлення людини чи групи людей про світ та власну позицію в ньому, хоча й проявляється по-різному. На індивідуальному рівні травма може проявлятися через апатію, яка руйнує волю, самовпевненість, а з ними й особистісну ідентичність, відчай, який підриває уявлення про себе чи дезінтеграцію, що може викликати різноманітні асоціальні наслідки (алкоголізм, наркоманію тощо). Не менш загрозливі для спільноти й колективні травми, наслідки яких визначені конкретно-історичним контекстом та політичною кон'юнктурою, й можуть проявлятися не тільки в загостренні екзистенційних питань, а й зміцненні групової ідентичності. Підкреслено, що здатністю колективної травми посилювати емоційну єдність групи та консолідувати спільноти варто послуговуватися з великою обережністю. Наголошено, що відродження історичної пам'яті про колективну травму, в тому числі й історичну, супроводжується зростанням емоційної напруги та породжує внутрішнє бажання відреагувати на завдану кривду. Так, прагнення засвідчити травму, оплакати жертв, зберегти пам'ять про завдану кривду та зрештою виробити стратегії подолання протистоянь, що призвели до травми в минулому, сприяє детравматизації групи, тоді як прагнення до помсти може викликати нові травми й навіть перетворити жертву у злочинця, тим самим надати можливість зловмисникам уникнути відповідальності.*

Ключові слова: *травма, колективна травма, історична травма, жертва, злочинці, колективна пам'ять, детравматизація.*

Актуальність (Introduction).

Останніми роками в українському інтелектуальному дискурсі спостерігається

різке зростання цікавості до теми травми. До неї звертаються політики, політологи, психологи, журналісти та інші

експерти для пояснення чи опису українського минулого, раціонального сприйняття сьогодення і навіть окреслення перспектив майбутнього. В реаліях довготривалого збройного протистояння України російській агресії підвищена увага до травми видається цілком закономірною. З початком війни в суспільстві різко зріс попит на фахову психологічну підтримку через різке зростання тривожності, розгубленості та неспокою, зумовленого перманентною загрозою життю. Аналізуючи подібні стани, фахівці нерідко апелюють до таких понять як «травма», «психічна травма», «травматичний досвід», «травматизація» та ін., що призводить до їх поступового вкорінення у суспільній лексичі, проте без належного розуміння їхньої змістової відмінності.

Активно використовують поняття «травма» й політичні лідери та медійні експерти для пояснення соціальних, економічних, політичних, геополітичних та інші потрясінь сьогодення. Таким чином, травма поступово стає призмою для дослідження соціокультурної ситуації українського сьогодення, приводом для раціонального пояснення промахів та недоліків новітнього націє- та державотворення, а подекуди навіть міфологемою політичних спекуляцій, спрямованих на посилення емоційної напруги та єдності заради досягнення певної, зазвичай визначеної самими елітами, мети. Попри те, що багато означених нами проблем насправді спричинені травмою і для свого вирішення потребують детравматизації, все ж не варто забувати, що така дещо надмірна увага до тематики травми може сприяти зміцненню віктимності та породжувати відчуття безпорадності в суспільстві, що, як показав Арнольд Тойнбі в опублікованій у 1934 році праці «Дослідження історії», нерідко має амбівалентні суспільні наслідки [29, с. 59-169].

Поряд з вказаним, зростання суспільної уваги до тематики травми та

травматичного досвіду загалом, зумовлюють і продукти масової культури. Приваблюючи невибагливого глядача різноманітними катастрофами, кривавими видовищами збройних протистоянь та війн, напругою боротьби за виживання в неймовірних обставинах та іншими драматичними сюжетами, масова культура сприяє тривілізації травми та травматичного досвіду, робить його банальним, а суспільство нечутливим до болю інших навіть у випадках, коли інший знаходиться поруч.

З огляду на зроблені зауваження, означена присутність травми та травматичного досвіду у полі суспільної уваги, може і повинна викликати певне занепокоєння, адже травма – це не спогад про минуле, а досвід сьогодення, спроможний визначити майбутнє та визначати геополітичні орієнтації. Це ж, своєю чергою, потребує чіткого розуміння суті, можливих варіантів прояву та соціальних наслідків травми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Останніми роками в інтелектуальному дискурсі спостерігається різке зростання цікавості до теми травми. На думку американського дослідника Самуеля Сотільоса (Samuel Bendeck Sotillos) така ситуація у сучасному світі викликана глибокою кризою психічного здоров'я, що спричинена секуляризацією. Вона призвела до втрати суспільством відчуття священного. Саме воно у всі попередні епохи допомагало людині інтегрувати страждання у тканину життя [20]. Натомість сьогодні, людина втрачає зв'язок з сакральним та відчуває духовне спустошення, що травмує її, спонукаючи шукати цілісності та зцілення з допомогою різноманітних психотропних та наркотичних засобів [19]

Неоднозначні, проте доленосні соціальні наслідки травм, не залишають байдужою наукову спільноту, представники якої приділяють цій темі чим

раз більше уваги. В цьому контексті можна згадати роботи таких відомих сьогодні закордонних учених як Арман Бегоян (Arman Begoyan) [2], Каріна Хіке (Carina Heeke) [7], Джудіт Л. Герман (Judith, Lewis Herman) [8], Роберт С. Скер (Robert C. Scaer) [17], Фіона Кленсі (Fiona Clancy) [23] та ін. У переважній більшості, їхні роботи мають вузькоспеціалізований характер – вони присвячені дослідженню лише окремих аспектів прояву травми. Між тим, запропоновані ними теоретичні узагальнення та висновки нерідко стають концептуальною основою багатьох подальших, насамперед міждисциплінарних досліджень травми.

Попри надзвичайно широке коло проблем поставлених в роботах іноземних дослідників травми, осердям цієї тематики вже понад пів століття залишається Голокост. Ця страшна сторінка європейської історії актуалізувала цілу низку досліджень присвячених вивченню різноманітних аспектів не тільки самої трагедії, а і її впливу на подальший розвиток західного світу. Говорячи про травму Голокосту складно не згадати роботи Аляйди Ассман (Aleida Assmann) [1], Ваміка Волкана (Vamik Volkan) [3], Далії Грінфельд, Андреа Реуперт і Нікі Джейкобс (Daliya Greenfeld, Andrea Reupert and Nicky Jacobs) [6], Анни Хантер (Anna Hunter) [10], Кеті Карут (Cathy Caruth) [12, 22], Єви Лішнер Фрейд та Еті Берант (Eve Lishner Freud & Ety Berant) [13], Анджеліки Гусейнзаде Шимсек (Anjelika Huseyinzade Simsek) [18] та багатьох інших дослідників. У своїх працях вони намагалися дослідити феноменологію травми, насамперед Голокосту, показати причини її виникнення, особливості прояву та особливості трансгенераційної передачі травматичного досвіду наступним поколінням.

Помітно зріс останніми роками науковий інтерес до тематики травми й в середовищі українських науковців.

Реагуючи на суспільні запити сьогодення, вони почали значно більше уваги приділяти вивченню суті психічної травми, її проявів як на рівні окремої людини, так і великих суспільних груп, водночас намагаючись осмислити вплив травми на формування української ідентичності. Для прикладу доречно буде згадати роботи П. Горностая [4], І. Гояна [21], В. Огієнка [16], Н. Кривди [24], О. Суший [26], Л. Паливоди [27], І. Усатенко [30] та багатьох інших українських учених. Безумовно, згадані роботи мають важливе значення для осмислення українського сьогодення й повинні бути враховані у стратегіях національного розвитку українства.

Здавалось би, наявне сьогодні розмаїття наукових праць присвячених вивченню різноманітних аспектів психічної травми, спроможне запропонувати ґрунтовні і всебічні відповіді на питання пов'язані з впливом психічної травми на життя окремої людини або цілої спільноти. Втім така пильна увага до цієї теми, супроводжується дефіцитом праць присвячених дослідженню наслідків перетворення психічної травми на інструмент соціального впливу чи аналізу.

Мета (Purpose). З огляду на зроблені вище уточнення та зауваження, мета нашого дослідження полягає в розкритті суті та проявів психічної травми на індивідуальному та колективному рівнях, а також виявленню соціальних наслідків перетворення травми на інструмент соціального дослідження та впливу.

Методи (Methods). Незмінною методологічною основою дослідження феноменології та соціальних наслідків колективної травми є міждисциплінарний підхід. У статті він застосовується у єдності з принципом об'єктивності та неупередженості наукового дослідження. Розкриття суті психічної травми потребувало звернення до феноменологічного методу, тоді як герменевтичний метод був використаний для

дослідження соціокультурних проявів травми. Водночас широко використовувалися основні загальнонаукові методи, зокрема, аналіз та синтез, індукція та дедукція, узагальнення та абстрагування.

Результати (Results). У сучасному інтелектуальному дискурсі травму заведено розглядати як пошкодження, що призводить до руйнування певних структур або такої їх зміни, «за якої вони не можуть бути одразу відновлені після припинення травматичної дії. Для цього потрібні додаткові відновлювальні процеси, яких не має бути у випадку нормального, нетравматичного розвитку» [4, с. 102]. Реабілітація може відбуватися відносно самостійно у процесі поступової регенерації, втім подекуди для цього потрібно вдаватися до зовнішніх засобів та терапії. Нерідко виникають й такі травми, після яких повне відновлення неможливе. Втім навіть у таких випадках потрібно перевести систему з гострого, нестабільного стану в стабілізований з мінімізацією негативних наслідків травматизації. Показовим прикладом у цьому контексті можуть бути травми, що призводять до інвалідності [4, с. 102]. Натомість з травмами, що несумісні з життям, боротися й зовсім неможливо.

З огляду на те, що травма – це рана, що спричиняє руйнування, психічну травму розглядають як «емоційну реакцію психіки на ментальне, фізичне чи культурне насилля», яке призводить до руйнування базових уявлень людини про себе і світ [21, с. 1924]. Травма, зазвичай постає реакцією на подію, що загрожує життю й виникає не так через переживання самої загрози, як через те, що загроза була сприйнята свідомістю на мить пізніше, ніж відбулася травматична подія. Інакше кажучи, травма виникає не тільки з незбагненності досвіду на межі смерті, а й з незбагненністю виживання. Саме виживання породжує травму у висліді того, що несподіванка або випадковість

смерті стає несподіванкою або випадковістю життя [22].

Психічну травму, що виникла у групи людей будь-якого розміру або у цілого суспільства внаслідок якихось катастрофічних подій або злочинних дій політичних чи інших соціальних суб'єктів дослідники називають колективною травмою [5, с. 57]. На відміну від особистісної травми, колективна травма формується повільно через свідомість тих, хто переніс її, а тому зазвичай вона позбавлена раптовості, хоча й залишається формою шоку [11, с. 154]. Специфічною рисою колективної травми зазвичай постає не число травмованих, а насамперед те, що поряд з безпосередніми жертвами, вона торкається людей, прямо не причетних до травматичних подій або навіть все суспільство. Інакше кажучи, колективна травма не просто відображає історичний факт, спогад про жахливу подію, що трапилася з групою людей, а проникає в історичну в історичну пам'ять групи, і, так само як усі інші форми пам'яті, проявляється не тільки як віддзеркалення певної історичної події, а й постійна реконструкція та осмислення травматичного досвіду [9].

Слід зазначити, що колективна пам'ять про травму відрізняється від індивідуальної пам'яті, оскільки пам'ять колективна зберігається навіть після життя тих, хто безпосередньо пережив травматичні події, і запам'ятовується групою членів, які можуть бути далеко від травматичних подій у часі та просторі. Нащадки людей, що зазнали психічної травми, не будучи безпосередніми свідками справжніх подій, можуть пам'ятати ці події інакше, як постраждали, а реконструкція травматичного досвіду, як показав В. Волкан, може отримувати досить різні форми від покоління до покоління. Така собі колективна пам'ять про лихо якого в минулому зазнали предки групи, може породити «вибрані травми», що характеризуються тісним зв'язком між травмою,

пам'яттю та онтологічною безпекою [3]. Такі травми концептуалізуються як наративи, що сприяють підсиленню емоційної консолідації групи, водночас нагадуючи про кров, що була пролита предками на шляху до свободи, незалежності та безпеки групи [9].

Досить показовим прикладом «вибраної травми» можуть стати трагічні події під Крутами 29 січня 1918 р. Неймовірно героїчний бій та розстріл київських гімназистів радянськими військами – подія нетривіальна, й нагадує сучасникам ціну української незалежності. Не менш показовим прикладом, може бути й Голодомор 1932-1933 рр., безпосередніми жертвами якого було понад 3 мільйони українців [28]. Пам'ять про цю неймовірно страшну сторінку української історії нагадує українцям про жахи життя в часи чужоземного поневолення, водночас сприяючи емоційному та національному єднанню в боротьбі за власну незалежність. Така само інтенція проглядається й у відроджених одразу після збройної агресії росії споминах українців про те, як у 1929-1930 роках ГПУ (Держане політичне управління при Народному комісаріаті внутрішніх справ) без суду і слідства розстріляло близько двох тисяч членів Спілки Української Молоді (СУМ), а кілька десятків тисяч молоді заслало на різні терміни ув'язнення до різних концтаборів» [15, с. 28] та інших споминах про трагічні сторінки української історії.

Здатність травми консолідувати спільноту для досягнення певної групової зумовлена специфікою передачі травматичного досвіду наступному поколінню [3]. Від батьків до дітей, як доводить Гілард Гіршбергер (Gilad Hirschberger), передається не тільки і не стільки тривожність, а й знання про загрози, які можуть поставати як перед кожною конкретною людиною та цілою спільнотою. Ці знання загострюють увагу на екзистенційних питаннях та

зміцнюють прагнення вбудувати травму в символічну систему значень. Завдяки цьому зростає відчуття колективної єдності, у висліді якого формуються підоснова, що пом'якшує екзистенціаль загрози. Водночас трансгенераційна передача досвіду сприяє формуванню горизонтальних та вертикальних соціальних зв'язків, що призводить до перетворення колективної травми на епіцентр групової ідентичності та призму, через яку члени групи осмислюють своє соціальне оточення [9].

Висновки Г. Гіршбергера щодо здатності травми об'єднувати спільноти, не викликають жодного сумніву й підтверджені не тільки численними історичними прикладами, а й цілою низкою наукових досліджень [14, 3, 21]. Водночас ми не маємо забувати про те, що такий потенціал зазвичай мають історичні травми. Вони постають специфічним різновидом колективної травми, яка була завдана в минулому й «ілюструє кумулятивний ефект від емоційного та психологічного ураження особи чи покоління, спричиненого травматичним досвідом або подією» [5, с. 58]. Власне кажучи, історична травма виникає у результаті трансгенераційної передачі жертвами насилля свого травматичного досвіду нащадкам. Крім того, історична травма може виникнути у висліді свідомого піднесення політичними чи іншими елітами травматичних подій, що відбулися минулому певної спільноти, для посилення емоційної єдності групи заради досягнення певних індивідуальних чи групових цілей [3]. Показовим прикладом у цьому контексті можуть стати Батуринська трагедія (1708 р.), у результаті якої війська Петра I вирізали усіх без винятку мешканців козацької столиці Батурина, Великий терор 1937 року та багато інших трагічних сторінок української історії. Пам'ять про ці події є важливою складовою національного наратива, сприяє витворенню візії українського майбуття, легітиміє політичні претензії

українства та мобілізує опір у часи загрози.

Попри неймовірну здатність колективної травми посилювати емоційну єдність групи та консолідувати спільноти, все ж не варто забувати, що травма, в тому числі й колективна – це рана, викликана певною катастрофічною подією й впливає не тільки на безпосередніх жертв, а й ціле суспільство. Колективна, так само як травма індивідуальна руйнує уявлення про себе та власну позицію у світі. Люди, що зазнали травми, сприймають і розуміють світ, стосунки між своєю групою та іншими групами вже не так, як до травми. На думку К. Карут, трансформація уявлень про світ і себе у травмованих людей, викликана «надмірністю побаченого», тобто неспроможністю травматичного досвіду бути осмисленим у рамках чинної системи координат [12, с. 22]. Інакше кажучи, травма руйнує чинні уявлення про світ, людину та цілий колектив, тим самим відкриваючи простір для прориву темних сторін людського ества. Показовим прикладом у цьому контексті, може стати загальновідомий сьогодні приклад катастрофічної повені у Баффало-Крік. Свідком-експертом цієї події став американський соціолог Кай Еріксон, який невдовзі потому опублікував фундаментальну роботу «Все на своєму шляху: руйнація спільноти під час повені в Баффало-Крік» (1978 р.) [11]. Розкриваючи соціальні наслідки стихійного лиха, вчений чи не вперше в інтелектуальному дискурсі показав його катастрофічні наслідки для спільноти. І справа не тільки в тому, що жахлива повінь призвела до загибелі багатьох людей, а й наслідках руйнування сусідства, а з ним і уявлення про єдність спільноти. Це, як доводить К. Еріксон, спричинило втрату морального духу, якорів, які визначали життя спільноти в цілому та кожної людини, зокрема. Діяльність, яка підтримувала всіх і кожного у повсяк-

денному житті – робота, турботи, розваги – поза сусідською спільнотою, втрачали сенс, що зумовило руйнування усталених переконань. Багатьом постраждалим, ця ситуація видавалася тотальною, а тому породжувала апатію, втому та відчуття, що світ підійшов до кінця і що більше немає вагомих причин щось робити. Закономірними наслідками цього стало зростання алкоголізму, зловживання наркотиками та зростання злочинності. Для частини постраждалих, на думку К. Еріксона, така асоціальна поведінка стала своєрідною спробою повернути емоції у спотворене повинню життя [11].

Розкриті К. Еріксоном соціальні наслідки колективної травми, хоч і розкривають лиш один з можливих варіантів посттравматичного розвитку подій, проте дуже важливі в контексті сучасних українських реалій. Не секрет, що впродовж війни в Україні очікується стрімке зростання людей, травмованих жахами війни. Їм буде складно інтегрувати цей «надмірний» для розуміння досвід у позитивне уявлення про себе, свою спільноту та навколишній світ, що загрожує поверненням і відтворенням пережитого у снах, нав'язливих діях, а зрештою й відчаєм, апатією та дезінтеграцією. Психічний надлом, пошкоджена самість безпосередніх очевидців війни та постраждалих від неї, підриваючи здавалось би усталені уявлення про світ, може потребувати заспокоєння, а може й нових надмірно емоційних спалахів. Така ситуація вимагає, з одного боку, готовності суспільства до зустрічі з травмованими та їхніх свідчень, а з іншого – системи знань та вмінь, спрямованих на детравматизацію постраждалих від російської агресії, військових, волонтерів тощо. Власне кажучи, суспільство має виробити механізми включення травмованих у соціальне життя.

Відкритість суспільства до травмованих, так само як і здатність травми консолідувати суспільство, не можна

вважати достатньою підставою для перетворення травми на інструмент соціального впливу або ж чинник соціальної консолідації, що красномовно засвідчує югославський досвід. Як відомо, у часи нестабільності, сербське керівництво активно експлуатувало історичну пам'ять про полон та вбивство сербського князя Лазаря під час битви в Косово, що відбулася 28 червня 1389 року. Через багато століть після цієї події, рештки сербського лідера ексгумували, перевозили від одного населеного пункту до іншого, і в кожному проводили ритуал урочистого поховання. Внаслідок цього, у сербів з'явилося відчуття, що Лазаря вбили вчора, а його несправедлива смерть потребує відплати та помсти. У результаті свідомого згущування почуттів, серби почали з середньовічною жорстокістю вбивати боснійських і албанських мусульман, вважаючи їх винуватцями всіх своїх історичних нещаст [3].

Наведений нами приклад, чітко демонструє, з одного боку, здатність історичної травми консолідувати спільноту, а з іншого – породжену травмою потребу відреагувати на завдану кривду. Така реакція, як показано, на прикладі сербів, може проявлятися, не тільки у прагненні до помсти за завдану в далекому минулому шкоду, а й через оплакування травми предків, чи почутті сорому за принесену жертву або навіть стрімкому економічному розвитку. Власне кажучи, варіантів відповіді на завдану травму може бути безліч і не всі вони деструктивні, між тим наразі не виявлено інструментів однозначного виявлення розвитку подій спричинених піднесенням уваги до колективної травми. Чи не єдиним, однозначно встановленим фактом, в цьому контексті є вшанування жертви предків. Встановлення Днів пам'яті та огортання їх багатим церемоніалом, формує у сучасників, багато з яких не були жертвами чи нащадками постраждалих, емоційний

зв'язок з минулим, водночас окреслюючи перспективи та завдання майбутнього. Таким чином, відбувається поступове «подолання» минулого, через вироблення стратегій, що забезпечать спільноту від усього, що призвело в минулому до зіткнень та травм.

Слід зазначити, що потреба спільноти вшанувати жертв тих чи інших травматичних подій, не має супроводжуватися політичними маніпуляціями пережитими суспільством травм. Адже, тільки подолана історична травма, набуває об'єднавчого потенціалу без яскраво виражених деструктивних наслідків. У решті випадків, колективна травма має руйнівний для суспільства та його міжкультурних зв'язків характер. Це стосується не тільки спільнот постраждалих, а й тих, що були злочинцями. В останніх, завдана іншим в минулому шкода, створює напругу між бажанням позитивного уявлення про свою групу та визнанням моральних проступків у своєму минулому. Нездатність примирити характер спільноти в сьогоденні з її характером у минулому може спричинити до історичного розриву спільноти, прагнення не озиратися назад і не брати відповідальність за злочини предків. Не маючи бажання працювати з темною стороною своєї історії, спільноти, що виявилися злочинцями уникають контакту з спільнотами, що стали жертвами, що, своєю чергою, посилює міжетнічну та міждержавну напругу [9, с. 2].

Ще більше ситуація репрезентації травми напружується у т. зв. «сірих зонах», де різниця між жертвами та злочинцями не завжди чітка, оскільки жертви стали поводитися як злочинці, що призвело до перетворення злочинців у жертву. За таких умов, колективна пам'ять і жертв і злочинців набуває оборонного характеру, що призводить до применшення злочинів групи та посилення віктимності. Завдяки таким маніпуляціям спільноти злочинців намагаються уникнути відповідальності за

власні проступки в минулому, підносячи тим самим колективне і групове уявлення про себе. За таких умов надзвичайно складно визначити, хто є жертвою, а хто злочинцем, що у підсумку своєму призводить до затьмарення справжніх жертв і в майбутньому може викликати у них прагнення відплати, тим самим породжуючи нові травми та конфлікти. Уникнути цього, може лише виважене й украй обережне ставлення до заподіяних спільноті в минулому колективних трав.

Висновки і перспективи (Discussion). У сучасному інтелектуальному дискурсі, під психічною травмою, розуміють рану, що викликана певною катастрофічною подією й здатна впливати не тільки на безпосередніх жертв, а й великі соціальні групи чи навіть усе суспільство. Психічна травма руйнує усталені уявлення людини чи групи людей про світ та власну позицію в ньому, тим самим може викликати різноманітні прояви. На індивідуальному рівні травма може проявлятися через апатію, яка руйнує волю, самовпевненість, а з ними й особистісну ідентичність; відчай, який підриває уявлення про себе чи дезінтеграцію, що викликає різноманітні асоціальні наслідки (алкоголізм, наркоманію тощо). Не менш загрозливі для спільноти є колективні травми, наслідки яких визначені конкретно-історичним контекстом та політичною кон'юнктурою, й можуть проявлятися не тільки в загостренні екзистенційних питань, а й зміцненні групової ідентичності.

Здатністю колективної травми посилювати емоційну єдність групи та консолідувати спільноти варто послуговуватися з великою обережністю. Відродження історичної пам'яті про колективну травму, в тому числі й історичну, супроводжується зростанням емоційної напруги та породжує внутрішнє бажання відреагувати на завдану кривду. Так, прагнення засвідчити травму, оплакати жертв, зберегти пам'ять про

завдану кривду та зрештою виробити стратегії подолання протистоянь, що призвели до травми, в минулому, сприяє детравматизації групи, тоді як прагнення до помсти може викликати нові травми й навіть перетворити жертву у злочинця, тим самим надати можливість зловмисникам уникнути відповідальності.

Список використаних джерел

1. Ассман, Аляйда. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. К. : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Begoyan, Arman. An Anatomy of Psycho-trauma: Pain, Illness and Recovery. *International Journal of Psychotherapy*. 2014. V. 18, № 3. Pp. 41-51.
3. Volkan V.D. Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interaction*. 2000. Vol. 11. P. 177-194.
4. Горностай, Павло. Колективна травма як складна соціальна ситуація: системно-понятійний аналіз. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2021. 48(51). С. 100-111.
5. Горностай, Павло. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології*. 2018. Вип. 7. С. 54-68
6. Greenfeld, Daliya; Reupert, Andrea; Jacobs, Nicky. Transmission of Trauma and Resilience in Multi-generational Families of Holocaust Survivors: Two Case Studies. *Illness, Crisis & Loss* (2022): 10541373221144673.
7. Heeke, C.; Stammel N.; Heinrich M.; Knaevelsrud, C. Conflict-related trauma and bereavement: exploring differential symptom profiles of prolonged grief and posttraumatic stress disorder. *BMC Psychiatry*. 2017. Mar 29;17(1). Pp.118. doi: 10.1186/s12888-017-1286-2.

8. Herman, Judith, Lewis. Trauma and recovery: the aftermath of violence – from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books, 1997, 304 p.
9. Hirschberger, Gilad. Collective trauma and the social construction of meaning. *Frontiers in psychology*. 2018. Vol. 9. Pp. 1-14.
10. Hunter, Anna. The Holocaust as the Ultimate Trauma Narrative. *Trauma and Literature*. 2018. Pp.66-82.
11. Erikson, K. Everything in Its Path. NY: Simon and Schuster. 1976. 284 p.
12. Карут, Кеті. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Київ: Дух і літера, 2017. 496 с.
13. Lishner Freud E, Berant E. Holocaust communication, attachment orientation and distress among descendants of female holocaust survivors. *Fam Process*. 2022 Dec 29. doi: 10.1111/famp.12848. Epub ahead of print. PMID: 36582137
14. Malkki, L. News and Culture: Transitory Phenomena and the Fieldwork Tradition. *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science* / A. Gupta, J. Ferguson (eds.). Berkeley CA: University of California Press, 1997. Pp. 86-101. doi.org/10.1525/9780520342392-005
15. Микулин Андрій. Концентраційні табори в СРСР. Видання Закордонних Частин Українських Націоналістів, Б.м., 1958. 227 с.
16. Огієнко, В. І. Історична травма Голодомору: проблема, гіпотеза та методологія дослідження. *Національна та історична пам'ять*. 2013. 6, С. 145–156.
17. Scaer, Robert C. The Trauma Spectrum: Hidden Wounds and Human Resiliency. New York: Norton, 2005. 328 p.
18. Simsek A.H. Post-memory: family as a space of historical traumatransmission. *Current Debates in Philosophy & Psychology*. 2017. Vol. 11. Pp. 21-34.
19. Sotillos, S. B. Addiction and the Quest for Wholeness. *Spirituality Studies*, 2022. Spring 8-1. Pp. 28-41.
20. Sotillos, S. B. The Metaphysics of Trauma, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/366276209_The_Metaphysics_of_Trauma
21. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I. etc. Mental health after trauma: individual and collective dimensions. *Wiadomosci lekarskie* (Warsaw, Poland : 1960). 2022. Vol. 75 (8). Pp. 1924-1931.
22. Caruth, C. Trauma: Explorations In Memory. Baltimore, 1995. 288 p.
23. Clancy, Fiona. Towards an Understanding of Trauma in Light of Edith Stein's Philosophy. *Edith Stein's Itinerary: Phenomenology, Christian Philosophy, and Carmelite Spirituality = Edith Steins intellektueller Weg. Phänomenologie, christliche Philosophie und karmelitische Spiritualität*. 2019. Pp. 451-60.
24. Сторожук С., Кривда Н. Колективна травма і групова ідентичність. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*. 2023. 14(1). С. 220-230.
25. Сторожук С. В. Нація як об'єкт історико-філософського аналізу: автореф. дис. ...д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 33 с.
26. Суший, О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. №6 (74). С. 18-32.
27. Паливода, Л. І. Проблема визначення понять «психічна травма», «психологічна травма» і «травма втрати» у психологічних про-

екціях. Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. 2021. Том 32 (71) № 6. С. 68-72.

28. Постанова Апеляційного суду міста Києва за кримінальною справою, порушеною за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках, від 13 січня 2010 р. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/post-anova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-za-kriminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-za-faktom>

29. Тойнбі, А. Дж. Дослідження історії. Том. 1. К.: Основи, 1995. 614 с.

30. Усатенко І. Історична травма: соціально-культурне явище чи новий метанаратив? Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск. 2018. С. 89-96.

References

1. Assmann, Aleida. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C.H. Beck, 320.
2. Begoyan, Arman. (2014). An Anatomy of Psycho-trauma: Pain, Illness and Recovery. *International Journal of Psychotherapy*, 18, № 3, 41-51.
3. Volkan V.D. (2000) Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interaction*, 11, 177-194.
4. Hornostai, Pavlo. (2021). Kolektyvna travma yak skladna sotsialna sytuatsiia: systemno-poniatiinyi analiz [Collective trauma as a complex social situation: a system-conceptual analysis]. *Scientific studies on social and political psychology*, 48(51), 100-111.
5. Hornostai, Pavlo. (2018). Kolektyvna travma yak problema sotsialnoi ta politychnoi psykholohii [Collective trauma as an issue of social and political psychology research]. *Problems of Political Psychology*, 7, 54-68.
6. Greenfeld, Daliya, Andrea Reupert, and Nicky Jacobs. (2022).

Transmission of Trauma and Resilience in Multigenerational Families of Holocaust Survivors: Two Case Studies. *Illness, Crisis & Loss*. 10541373221144673.

7. Heeke C, Stammel N, Heinrich M, Knaevelsrud C. (2017). Conflict-related trauma and bereavement: exploring differential symptom profiles of prolonged grief and posttraumatic stress disorder. *BMC Psychiatry*, 29;17(1), 118. doi: 10.1186/s12888-017-1286-2.

8. Herman, Judith, Lewis. (1997). *Trauma and recovery: the aftermath of violence – from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books, 304.

9. Hirschberger, Gilad. (2018). Collective trauma and the social construction of meaning. *Frontiers in psychology*, 9, 1-14.

10. Hunter, Anna. (2018). The Holocaust as the Ultimate Trauma Narrative. *Trauma and Literature*, 66-82.

11. Erikson, K. (1976). *Everything in Its Path*. NY: Simon and Schuster, 284.

12. Caruth, Cathy. *Pochuty travmu. Rozmovy z providnymy spetsialistamy z teorii ta likuvannya katastrofichnykh dosvidiv* [Listening to Trauma: Conversations with Leaders in the Theory and Treatment of Catastrophic Experience]. Kyiv: Dukh i litera, 2017. 496 p. [in Ukrainian].

13. Lishner, Freud E & Berant E. (2022). Holocaust communication, attachment orientation and distress among descendants of female holocaust survivors. *Fam Proces*, 29.

14. Malkki, L. (1997). News and Culture: Transitory Phenomena and the Fieldwork Tradition. *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science* / A. Gupta, J. Ferguson (eds.). Berkeley CA: University of California Press, 86-101. doi.org/10.1525/9780520342392-005

15. Mykulyn, Andrii. (1958). *Kontsentratsiini tabory v Sovietskому*

Soiuzi. Vydannia Zakordonnykh Chastyn Ukrainskykh Natsionalistiv, B.m., 227.

16. Ohienko, V. I. (2013). Istorychna travma Holodomoru: problema, hipoteza ta metodolohiia doslidzhennia. Natsionalna ta istorychna pamiat [Historical Trauma of Holodomor: Problem, Hypothesis, and Research Methodology]. Natsionalna ta istorychna pamiat [National and historical memory], 6, 145–156.

17. Scaer, Robert C. (2005). The Trauma Spectrum: Hidden Wounds and Human Resiliency. New York: Norton, 328.

18. Simsek A.H. (2017). Post-memory: family as a space of historical traumatransmission. Current Debates in Philosophy & Psychology, 11, 21-34.

19. Sotillos, S. B. (2022). Addiction and the Quest for Wholeness. Spirituality Studies, 8-1, 28-41.

20. Sotillos, S. B. (2022). The Metaphysics of Trauma. URL: https://www.researchgate.net/publication/366276209_The_Metaphysics_of_Trauma

21. Storozhuk S., Kryvda N., Hoian I. etc. (2022) Mental health after trauma: individual and collective dimensions. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960), 75 (8). 1924-1931.

22. Caruth, C. (1995). Trauma: Explorations In Memory. Baltimore, 288.

23. Clancy, Fiona. (2019). Towards an Understanding of Trauma in Light of Edith Stein's Philosophy. Edith Stein's Itinerary: Phenomenology, Christian Philosophy, and Carmelite Spirituality = Edith Steins intellektueller Weg. Phänomenologie, christliche Philosophie und karmelitische Spiritualität, 451-60.

24. Storozhuk S., Kryvda N. (2013). Kolektyvna travma i hrupova identychnist [Collective trauma and group identity]. Scientific journal «Humanitarian

Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy, 14(1), 220-230.

25. Storozhuk S. V. (2013). Natsiia yak ob'iekt istoryko-filosofskoho analizu [The nation as an object of historical and philosophical analysis]: avtoref. dys. ...d-ra filos. nauk: 09.00.05 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Kyiv, 33.

26. Sushyi, O. (2014). Problema kolektyvnoi travmy v ukrainskomu sotsiumi ta poshuk stratehii yii opanuvannia. [The problem of collective trauma in the Ukrainian society and the search for coping strategies]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy. [Collections of Scholarly Articles], 6 (74), 18-32.

27. Palyvoda, L. I. (2021). Problema vyznachennia poniat «psykhichna travma», «psykholohichna travma» i «travma vtraty» u psykholohichnykh proektsiakh [The problem of defining the concepts of “psychological trauma”, “psychological trauma” and “trauma of loss” in psychological projections]. Vcheni zapysky TNU imeni VI Vernadskoho, 32 (71), № 6, 68-72.

28. Resolution of the Court of Appeals of the city of Kyiv on the criminal case initiated on the fact of committing genocide in Ukraine in 1932-1933, dated January 13, 2010. <https://old.uinp.gov.ua/publication/postanova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-zakriminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-zafaktom>. [date access 22.04.2023]

29. Toynbee A.J. (1995). A Study of History. Volume 1. Kyiv: Osnovy, 614.

30. Usatenko I. (2018). Historical trauma: a socio-cultural phenomenon or a new metanarrative? Historical and political studies. Special Issue. 89-96.

EXPLANATION OF THE SOCIO-CULTURAL SITUATION THROUGH THE PRISM OF TRAUMA

Storozhuk S., Hoian I., Bonchuk R.

Abstract. *The article is devoted to the study of the social consequences of psychological trauma at the individual and collective levels and the identification of the effects of transforming the trauma into a tool of social research and impact. In the process of research, it is shown that in modern intellectual discourse, mental trauma is understood as a wound caused by a certain catastrophic event and capable of affecting not only the immediate victims, but also large social groups or even the entire society. Mental trauma destroys the established ideas of a person or a group of people about the world and their own position in it, thus it can cause various manifestations. At the individual level, trauma manifests itself through apathy, which destroys the will, self-confidence, and with them personal identity, despair, which undermines the idea of oneself, or disintegration, which causes various antisocial consequences (alcoholism, drug addiction, etc.). No less threatening to the community are collective traumas, the consequences of which are determined by the specific historical context and political conjuncture, and can be manifested not only in the aggravation of existential issues, but also in the strengthening of group identity. It is emphasized that the ability of collective trauma to strengthen the emotional unity of the group and consolidate communities should be used with great care. The revival of historical memory of collective trauma, including historical one, is accompanied by an increase in emotional tension and generates an internal desire to react to the wrong done. Thus, the desire to talk about the trauma, mourn the victims, preserve the memory of the wrong done, and ultimately develop strategies to overcome the opposition, that led to the trauma in the past, contributes to the detraumatization of the group, so as the desire for revenge can cause new traumas and even turn the victim into a criminal, and thereby providing an opportunity for criminals to avoid responsibility*

Key words: *trauma, collective trauma, historical trauma, victim, criminals, collective memory, detraumatization.*